

Curriculum onderhandeling:
besluitvorming en
leerlingparticipatie

Instrument voor Student Voice

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

Verantwoording

2018 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, Enschede)

Ontwikkelt voor het ERASMUS PLUS Programma: *Student voice - the bridge to learning (BRIDGE)*

Dit materiaal reflecteert alleen de mening van de auteurs. De Commissie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van het materiaal en het gebruik ervan.

Auteurs: Jeroen Bron en Annette van der Laan

Informatie

SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Student Voice
the BRIDGE to Learning

Titel	Curriculum onderhandeling: besluitvorming en leerlingparticipatie
Doel	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen betrekken bij hun eigen leerproces door hen te laten meebepalen wat en hoe er geleerd wordt. - Vergroten van de relevantie van het leren door de voorkennis van de leerlingen centraal te stellen en het leren daarop te laten aansluiten. - Ontwikkelen van democratische vaardigheden bij leerlingen.
Korte toelichting	De methodiek voor curriculum onderhandeling beschrijft een proces-aanpak bedoeld om leervragen die leerlingen hebben bij een bepaald onderwerp te expliciteren. Op basis daarvan bepalen leerlingen en leerkrachten samen wat en hoe er geleerd gaat worden. Het model start bij het expliciteren van individuele voorkennis (stap 1) en mondt uit in een onderhandeling over leervragen in deelgroepjes (stap 2 en 3), gevolgd door het klassikaal prioriteren/selecteren van die leervragen (stap 4). De laatste stap betreft het maken van een werkplan (stap 5).
Tijdsinvestering	Twee à drie lessen
Benodigde materialen	<ul style="list-style-type: none"> - Bijlage 1: Principes van curriculum onderhandeling - Werkblad 1: Wat we willen leren
Rol leerkracht	De leerkracht begeleidt het proces en zorgt ervoor dat wat er geleerd wordt, gebaseerd is op externe eisen, zoals kerndoelen.
Rol leerling	<ul style="list-style-type: none"> - Reflecteren op voorkennis en het ontwikkelen van leervragen. - Samenwerken en onderhandelen in kleine groepen.
Referenties	<p>Bron, J., Bovill, C., Vliet, E van & Veugelers, W. (2016). Negotiating the curriculum: Realizing student voice. <i>The social educator</i>. 34(1) 39-54.</p> <p>Bron, J., Bovill, C. & Veugelers, W. (2018) Distributed curriculum leadership: How negotiation between student and teacher improves the curriculum. <i>Journal of Ethical Educational Leadership; special issue 1 student voice and school leadership</i>. pp.76-98.</p>

Context

Jongeren hebben tegenwoordig meer economische macht, sociale volwassenheid, toegang tot informatie en kennis die is ontleend aan de steeds groter wordende mediacultuur die hen omringt. Toch bieden veel scholen nog steeds weinig kansen voor jongeren om hun opvattingen constructief te uiten en op een zinvolle manier bij te dragen aan het vormgeven van het leren en het schoolleven. Sinds de ratificatie van het Verdrag van de rechten van het kind (1989) en de invoering van burgerschapsonderwijs (2006), zijn scholen zich ervan bewust dat democratie belangrijk is en dat er een dialoog gevoerd zou moeten worden over wat democratisch burgerschap is. De nadruk ligt dan niet alleen op het vergaren van kennis over democratie, met zijn procedures en instellingen maar op het belang van het handelen in het democratisch proces en het uitoefenen van fundamentele democratische ideeën. Deze omvatten het uiten en uitwisselen van standpunten op basis van gelijkheid, samenwerking en onderhandeling, deelname aan besluitvormingsprocessen, het accepteren van gezamenlijk genomen beslissingen.

Samenvatting

De methodiek is bedoeld om leraren en leerlingen in een onderhandelingsituatie te brengen over wat en hoe er geleerd gaat worden. De intenties van de leraar zijn gebaseerd op externe eisen, zoals de kerndoelen en op zijn of haar eigen professionaliteit. De intenties van de leerling worden o.a. gevoed door eerdere leerervaringen (binnen of buiten de school) en eigen interesses. Deze proces-aanpak is weergegeven in bijlage 1: principes van onderhandeling.

De methodiek is ontworpen om de leervragen die leerlingen hebben bij een bepaald onderwerp naar boven te halen. Het bestaat uit een stappenplan (tabel 1) voor de leerkracht en een werkblad (werkblad 1) voor de leerling. Het start met het expliciteren van individuele voorkennis en mondt uit in een onderhandeling over leervragen,

gevolgd door het prioriteren/selecteren van die leervragen, en ten slotte het maken van een werkplan. Het onderhandelingsproces biedt leerlingen de mogelijkheid om een stem in hun onderwijs te hebben en deel te nemen aan de besluitvorming in kleine en grotere groepen. Dit is een voorbeeld van een democratische praktijk, niet alleen vanwege de deelname aan de besluitvorming, maar ook vanwege het ervaren van de diversiteit aan ervaringen en opvattingen binnen de klas. Het werkblad wordt in een klassensetting gebruikt en kan zodoende door alle leerlingen gebruikt worden. Dit in tegenstelling tot geselecteerde groepen leerlingen. Zo kunnen ze leren van elkaar en hun recht op participatie uitoefenen en daarbij democratische kwaliteiten ontwikkelen. Daarom is onderhandeling over het bepalen van het onderwijsprogramma, met behulp van het werkblad, een voorbeeld van democratisch onderwijs.

Tabel 1 beschrijft vijf stappen die de leerkracht in gang moet zetten om leerlingen in staat te stellen om zowel individueel als in subgroepen te komen tot leervragen, die in samenspraak met elkaar tot stand zijn gekomen en die passen bij de formele eisen, zoals kerndoelen. Bij het doorlopen van dit proces leren de leerlingen tal van vaardigheden en attitudes, met betrekking tot burgerschapsvorming en 21st century skills.

Leerlingen komen naar aanleiding van een te behandelen onderwerp tot een lijst met individuele leervragen (stap 1). De volgende stap in het proces is dat de leerlingen in subgroepen deze vragen gaan bespreken en prioriteren (stap 2 en 3). Zodra deze fase is voltooid, komt de hele klas bijeen en bespreekt men de verschillende perspectieven in een gesprek (stap 4) dat kan worden beschouwd als 'onderhandelen over het curriculum' (Boomer, 1978). De leraar leidt deze discussie. Het is tijdens deze fase dat de leraar de curriculumvereisten uiteenzet zoals geformuleerd in het formele leerplan. Dit resulteert in een reeks vragen die de kern vormen van de komende lessen. De geselecteerde vragen worden vervolgens weer herverdeeld over de groepen (stap 5).

Tabel 1. *Stappen in het curriculumonderhandelingsproces (voor de leerkracht).*

Stappen	Activiteiten	Vaardigheden
1. Individuele opdracht	Iedere leerling maakt een lijst met begrippen die zij associëren met het gekozen onderwerp. Iedere leerling stelt individueel vragen op die het gekozen onderwerp bij hen oproept.	Brainstorm, associatie, activeren van voorkennis.
2. en 3. Samenwerkingsopdracht	Elke subgroep ontwikkelt gezamenlijk een woordweb / mindmap rond het onderwerp, met behulp van de verschillende begrippen uit stap één. Elke subgroep selecteert en prioriteert de meest relevante en interessante leervragen.	Delen, bespreken, uitleggen, overtuigen, onderhandelen, beslissen.
4. Onderhandelingsopdracht	Alle subgroepen komen bij elkaar en de klas als geheel beslist over de finale selectie van leervragen. Daarbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen verplichte en optionele vragen. De leerkracht zorgt ervoor dat aan bepaalde curriculumvereisten wordt voldaan door zo nodig vragen toe te voegen.	Delen, bespreken, uitleggen, overtuigen, onderhandelen, beslissen.
5. Gezamenlijke opdracht	De geselecteerde vragen worden verdeeld over subgroepen, zij plannen hoe ze het beste kunnen worden beantwoord.	Bespreken, uitleggen, overtuigen, onderhandelen, beslissen. Kies de methode voor het verzamelen van informatie, zoek bronnen

Tabel 2 schetst de verschillende stappen die leerlingen zullen nemen in het onderhandelen over het curriculum. Deze stappen begeleiden de studenten van het activeren van voorkennis tot het bouwen van een samenhangende reeks relevante vragen om te leren.

Tabel 2. Doelen gerelateerd aan werkblad 1 (voor de leerling)

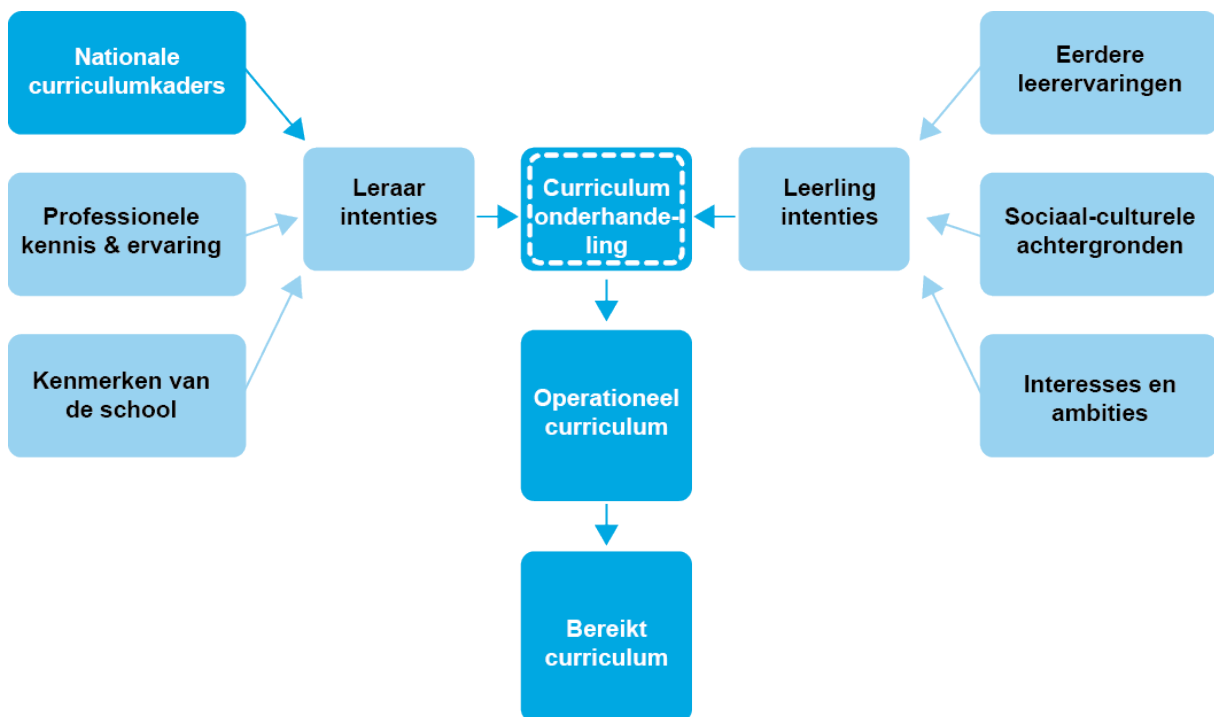
Doelen gerelateerd aan werkblad 1	Doelen	Voorbeelduitwerkingen
Stap 1: Wat weet ik al en wat wil ik graag te weten komen	<ul style="list-style-type: none"> - Activeer je voorkennis - Baseer je leervragen op je voorkennis 	<ul style="list-style-type: none"> - Denk na over je eerdere (leer) ervaringen, gebruik introspectie, retrospectie en brainstorm. - Neem een eigen identiteit (achtergrond, interesses en waarden) als uitgangspunt. - Probeer origineel te zijn en creatief te denken.
Stap 2: Uitwisselen van voorkennis in subgroepjes	<ul style="list-style-type: none"> - Bespreek de individuele voorkennis: begrippen en vragen met elkaar (voice). - Bepaal wat je aan verschil en overeenkomst opvalt (verscheidenheid aan ervaringen). - Bepaal in samenspraak de groepsopbrengst (democratie). 	<ul style="list-style-type: none"> - Verduidelijk je voorkennis. - Interpreteer, stimuleer en neem het perspectief van anderen serieus. - Zorg ervoor dat ieders bijdrage serieus wordt genomen.
Stap 3: Samen belangrijke leervragen bepalen	<ul style="list-style-type: none"> - Neem actief deel aan de onderhandelingen en besluitvorming in de kleine groepen. - Lever een positieve bijdrage aan de groepsdynamiek. 	<ul style="list-style-type: none"> - Leg uit, overtuig en geef argumenten van je eigen mening over de leervragen. - Luister, en/of vraag om opheldering. - Weeg argumenten af en bespreek ook de meningsverschillen. - Beslis samen en accepteer vervolgens de groepsbeslissingen. - Denk na over de eigen leervragen en herformuleer ze indien dat nodig is. - Wees tijdens het proces gevoelig voor het welzijn van groepsleden.
Stap 4: Komen tot een gezamenlijke set van leervragen	<ul style="list-style-type: none"> - Neem actief deel aan de onderhandelingen en besluitvorming in de grote groepen (de klas). - Bespreek met de leerkracht waar de ruimte voor onderhandeling zit en waar dus geen onderhandeling over mogelijk is. - Houd je aan de gemaakte afspraken. - Bepaal mee hoe gezamenlijke set leervragen is samengesteld. 	<ul style="list-style-type: none"> - Weeg de argumenten van de leraar af. - Zorg dat zowel meningen van de groep als die van de individuele leerlingen voldoende aan de orde komen. - Wees bewust van de verschillende rollen en verantwoordelijkheden van studenten, docenten, schoolleiders en de overheid. - Accepteer de gemaakte beslissingen en afspraken en begrijp dat die definitief zijn.

Bijlage 1: Principes van curriculumonderhandeling

Het belang om leerlingen een stem te geven in het bepalen van hun eigen curriculum stoelt op een aantal principes:

- Als opvoeders hebben we de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat onderwijs leidt tot het ontwikkelen van democratische kwaliteiten (als onderdeel van de doelstellingen voor burgerschapseducatie). Deze democratische kwaliteiten worden ontwikkeld door interpersoonlijke praktijken zoals discussie, samenwerking en besluitvorming.
- Alle leerlingen hebben het recht om hun democratische rechten uit te oefenen en een stem te hebben in hun opleiding (het universele recht om deel te nemen).
- Studenten kunnen unieke perspectieven bieden en kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan hun opleiding (student voice).
- Leren is een sociaal proces waarbij leeftijdsgenoten en volwassenen (sociaal leren) betrokken zijn.
- Het curriculum is geen vaste maar een dynamische entiteit die open staat voor discussie en verbetering.

Het curriculum zien als een proces is een voorwaarde om studenten deel te laten nemen aan leerplanontwikkeling. Figuur 1 is een illustratie van het onderhandelingsproces in het onderwijsprogramma tussen leerkracht en leerlingen. Leraren gebruiken nationale curriculumkaders en uitwerkingen daarvan, alsmede hun professionele kennis en ervaring en de kenmerken van hun school om beslissingen te nemen over het operationele curriculum (linkerkant van het model). Aan de rechterkant bevinden zich de leerlingen wier intenties gebaseerd zijn op eerdere leerervaringen (zowel binnen als buiten de school), sociaal-culturele achtergronden en hun interesses en ambities. Het operationele curriculum is het resultaat van de onderhandeling van het onderwijsprogramma (middelste blok) tussen leerkracht en leerlingen.

Figuur 1. Het leerplanonderhandelingsmodel

Werkblad 1: Wat willen we leren?

Wat wij willen leren over .....

Leerling versie

School: Leraar:

Klas: ..... Naam leerling.....

Namen andere leerlingen in groepje:

.....

.....

.....

.....

Stap 1: Wat weet jij al? (individuele opdracht)

Het onderwerp waar de komende lessen over gaan is:

.....
.....
.....

Wat? Schrijf in de tabel bij 1a op wat je al weet over het onderwerp. Bij 1b schrijf je vragen op die jij hebt bij het onderwerp.

Schrijf zoveel mogelijk op. Liever te veel dan te weinig.

Wees uniek: jij weet vast hele andere dingen dan je medeleerlingen. Waarschijnlijk heb je ook andere vragen.

Daarom: probeer vooral ook dingen op te schrijven die alleen jij kan bedenken.

1a. Dit weet ik al over het onderwerp	1b. Wat wil jij graag te weten komen over
[schrijf hier op wat je al over het onderwerp weet]	[noteer hier de vragen die bij je opkomen]

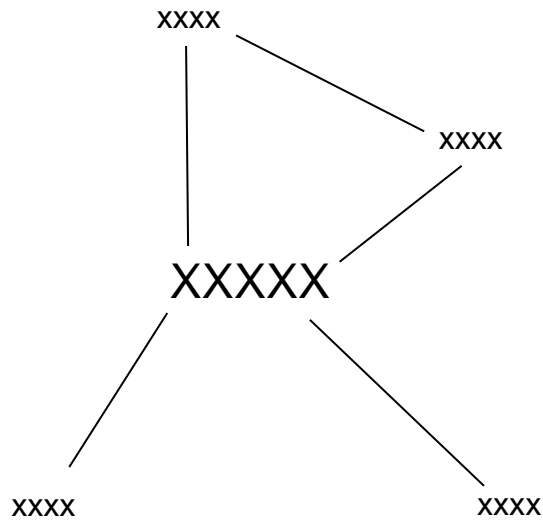
Stap 2. Samen weten we meer (samenwerkingsopdracht)

Wie: Maak een groepje van 3 tot 4 leerlingen.

Wat: Maak met je groep een 'woordweb' met alles wat jullie al weten. Iedereen in de groep gebruikt daarbij zijn eigen lijstje tabel 1a uit stap 1. (Dit weet ik al over het onderwerp).

Hoe: Je maakt een woordweb door woorden die iets met elkaar te maken hebben bij elkaar te zetten en te verbinden met lijntjes. Een woord kan ook verbonden zijn met meer dan één ander woord. Tip: Spreek af wie schrijft.

Dit weten wij als groep al over het onderwerp

Stap 3. Wat wij willen weten (samenwerkingsopdracht)

Wie: doorgaan in hetzelfde groepje

Wat: samen bepalen welke vragen jullie het meest interessant en belangrijk vinden. Hoe:

- Iedereen heeft in tabel 1b al vragen bedacht. Het woordweb kan nieuwe vragen opleveren.
- Voorbeelden van verschillende soorten vragen zie je in de tabel.
- Vertel elkaar welke vragen jij belangrijk vindt.
- Als meer mensen ongeveer dezelfde vraag hebben, maak er dan één vraag van.
- Bespreek welke vragen afvallen en welke overblijven.
- Als jij een vraag hebt die anderen niet belangrijk vinden, maar jij wel, dan zet je die in het onderste vakje van de tabel.

Dit willen wij te weten komen over het onderwerp

Voorbeelden van vragen:

- *wat is...;*
- *hoe kan het dat...;*
- *wat heeft..... te maken met.....;*
- *wat gebeurt er als...;*
- *waarom is het belangrijk dat...;*
- *hoe is het te verklaren dat...*

Dit wil ik zelf ook nog graag weten over het onderwerp

Stap 4: Klasse vragen (met de hele klas)

Wat: Als iedere groep haar tabel heeft ingevuld, gaan we ze vergelijken.

Wie: De leraar verzamelt de resultaten van de groepen uit stap 3
De leraar en de klas bespreken welke vragen geselecteerd worden.

Hoe: De aanpak is als volgt:

- Haal de dubbele vragen eruit.
- Neem een besluit over welke vragen de klas belangrijk vindt.
- De leraar kan aangeven welke vragen in ieder geval beantwoord moeten worden. De leraar mag daarom meedoen met deze oefening.

Tabel 3: Onze klas

Dit willen wij met onze klas te weten komen
Vragen van leerlingen
1.
2.
3.
4.
5.
6.
(...)
Vragen van de leraar
I.
II.
III.

Stap 5. Lesplanner maken (gezamenlijke opdracht in de kleine groepjes)

Wie: In dezelfde groepjes van 3-4 leerlingen, net als bij stap 2 en 3.

Wat: In stap 4, is opgeschreven wat de klas over het thema wil leren (antwoorden op de vragen!)
We moeten nu bepalen of al deze onderwerpen en vragen wel beantwoord kunnen worden.
Op een school is niet alles mogelijk en de tijd is ook beperkt.

Hoe: We vullen de lesplanner in. Daarvoor moeten we rekening houden met de volgende punten:

1. De vragen in goede volgorde zetten
Besluit welke vraag goed is om mee te beginnen en welke daarna komt etc.
2. De aanpak bepalen
Op welke wijze kunnen we de vraag beantwoorden? Een proef doen? Een interview houden? Een paragraaf uit het boek besturen? Googlen?
3. De tijd verdelen
Bedenk hoeveel tijd het gaat kosten om een vraag te beantwoorden. De ene aanpak neemt meer tijd dan de andere.
Door de tijd van alle vragen op te tellen, weet je hoeveel lessen er nodig zijn. De leraar zal vertellen hoeveel uren er zijn. Bijvoorbeeld: er zijn tien uren beschikbaar voor dit thema. Kost jullie plan van aanpak te veel tijd, dan zijn er twee mogelijkheden:
een vraag schrappen (maar niet de vragen die van de leraar moeten!).
kies een andere manier om een vraag te beantwoorden, zodat dit minder tijd kost.
4. Planner goedkeuren
Als jullie groep er uit is, laat je het plan zien aan de leraar
5. Uitvoeren
Ga op zoek naar de antwoorden
6. Presenteren
In overleg met leraar de antwoorden op de vragen presenteren
7. Een beoordeling krijgen
In overleg met leraar kun je een beoordeling krijgen voor jullie aanpak en/of de antwoorden

Lesplanner

Vraag	Aanpak: hoe wordt het antwoord gevonden?	Bron(nen): waar wordt het antwoord gevonden	Wie gaat / gaan dit antwoord zoeken	Beschikbare tijd
Mijn eigen vraag uit de tabel bij Stap 3:				
Totaal benodigde tijd				

Jeroen Bron, 2018

Als landelijk kenniscentrum leerplanontwikkeling richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldesmaterialen, conferenties en rapporten.

Hoofdlocatie
Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Nevenlocatie
Aidadreef 4
3561 GE Utrecht

Postadres
Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)